



ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԵՐԹ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

ԳՐԱԿԱՆ - ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն



ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ
ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐԱՄԵԱՆ



Գ. ՏԱՐԻ, ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԹԻԻ 17

ՇԱԲԱԹ, 1 ՄԱՐՏ 1919



ԶԱԻԷՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

Որ Պոլիս վերադարձաւ քաժանելի ախորե մը յետոյ

Տ Ե Ս Ի Լ

Ահա՛ կ'տեսնեմ՝ ողկոյզներն ոսկի՛ արփուոյն տակ վրճիտ,
Տերեւներու կանանչին մէջ ծիծաղով մը լուսեղ
Ծաղկած բարի շոյանքին ներքեւ օդին մարզըրիտ :

Ձեռքեր, ձեռքեր կուգան, բիրտ, կտրել գլուխներն այդ անմեղ,
Եւ կը տանին հրնձանին մէջ նետել, դէ՛զ ողբական .
Ու գարշապարն անողորմ դահիճներուն մոլեգին
Կը ջախջախէ ողկոյզները, լի հոյզով սրբազան :

Բայց կտտամահ դիակէն, կենսածորան պըտուղին
Կը վերածնի Խաղողին հոգին, հրգօր աւելի,
Գինին մէջ հրաբորբոք :

* * *

Ու կը տեսնեմ՝ հեզապար՛
Ահա հոփուն տակ կ'օրուի՛ օրհնէնքով ու սիրով լի՛
Խարտիշագեղ հասկերուն վէտվէտուն ծո՛վը պայծառ .
Կը շողայ սուր մանգաղին կապոյտ փայլակը ցըրտին,
Ու հասկերուն կը թափին վառ գըլուխներն անջատուած .
Ու կալին մէջ կամուրճ, ՚ւ երախին մէջ ջաղացքին՝
Փըշըրուելով՝ կը դառնան փոշի անշարժ ու մեռած :

Բայց մանրամաղ նշխարէն ոգեւորած հասկերուն,
Կը վերածնի ցորենին հոգին, վեհանձն աւելի,
Կենսապարգեւ Հացին մէջ :

* * *

Ու հիմայ բե՛զ, ո՛վ տժգոյն
Անտ՛ւշ Բրիստոս, կը տեսնեմ՝ Խաչիդ վըրայ պաշտելի .
Քու մեծ հոգիդ անարատ, ինչպէս ծաղիկ մ'անպատոււմ,
Կը կանգնէր լոյսն իր խաղաղ՝ պիղծ հահիճին վրայ կեանքին :

Յըցուեցաւ ձե՛ռքը քանդիչ՝ հակտիդ վրայ վին ու տըտոււմ,
Բըռնեց վրզէդ ու քաշեց տարաւ բեզ բլո՛ւրը մըթին,
Ու բեզ փայտին վրայ գամեց :

* * *

Բայց կենսագրաւ քու մարմնէդ
Եւ ուղխահոս արիւնէդ՝ առաւել եւս աղուաբոց
Ու փրկագործ՝ վերածնաւ, կեանքով մը վառ ա՛լ յաւէտ,
Հոգիդ, Գինին գերագոյն, գերագոյն Հա՛ցը մարդոց :

* * *

Այսպէս եւ դուն, ա՛զգ Հայոց, նահատակմամբ մը վըսեմ,
Խորհրդաւճր՝ մեծութեամբն իր տարօրէն, սեւ թուրին
Ներքեւ Չարին, դարե՛րէ ի վեր, բաղդով մը դժխեմ,
Բըզիկ բըզիկ պատառուած, կը յօշոտուիս ցաւազին,
Ներբանին տակ բռնութեան կը հմըլիս անխընայ,
Կ'ոգեւարիս յամբօրէն՝ գամուած խաչի մը վայրագ . . .

Բայց մօ՛տ է օրն յաղթական վերածնութեան . արիւնլուայ
Դառնակոշկոն մարմինէդ, Արեւելքին վրայ համակ
Խաւարապատ, փրկութեանն համար զոհին ու դահիճին,
Պիտի բղխին՝ նորոգիչ Ազատութեան Գինին հուր,
Դ արդարութեան Հացը սուրբ, եւ լուսափաղփ գերդ Արփին,
Եղբայրութեան վեհանուշ հանանչն երի՛ցրս մաքուր :

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵՍԱՆ

Ի Թ Թ Ի Վ Ա Տ Ի Վ Յ Ա Ջ Ի Ն Ջ Ն Ո Պ Ա Ն

Ը.

Է Ն Կ Ի Ի Ի Է Ն Ո Ի Շ Ա Ք

(30/12 հոկտ. /նոյ. - 5/18 հոյեմբեր 1915)

Էնկիւրին մէկն է եղած հայաշինջ եղեռնին բոյներէն: Ոճիրը գտած է արդէն իր յագուրդը՝ անասնական ժանտութեամբ, բայց անոր չարագուշակ ոգին թառած է բոլոր հեթանոսներու, համայնական երգիքին վրայ, որուն տակ խղճմբտանքը չի բնակեցաւ:

Քաղաքին հազարաւոր տունով Հայութենէն նշոյլ մը չկայ մեզ լուսաւորող: Բնակութեանց եզերքը, կայարանի պողոտային՝ քաղաքին մէջ վերջացող մասին և ուրիշ մէկ զլխաւոր փողոցին վրայ կը հանդիպինք, Պոլսէն ծանօթ բազմաթիւ Հայերու: Ռուսահպատակ հարիւր քսանի չափ ազգայիններու Պոլսէն Էնկիւրի աքսորուած ատեննին հանդիպած ենք: Իրենց կորովը լաւ է, կը վայելեն ամերիկեան դեսպանատան հոգատարութիւնը, սրտապնդիչ է մեզի համար ասոնց տեսքը: Բայց անդին կայ ահաւորը, որուն քով ամէն բան երկորդական կը դառնայ: Քաղաքին թուրք աչքն է այդ, որ մեզի կը նայի, յագենալ չգիտցող գաղանթիւնով մը: Տեղւոյն ոստիկանութիւնը, յաւէտ խորհրդանշանը այդ չար աչքին, մեր վրայ կը յառի տեսակ մը շնական խնձիղով: Ամէն անոնք հեթանոսներէն, որոնց հետ գործ կ'ունենանք, իրենց պատկանած ցեղին աչքով է որ կը նային մեզ, արիւնոտ և յայրատ, և մենք կը գարչինք աւելի քան կը սոսկանք մարդուն այս գեհնական գաղանթումէն: Վարժուած՝ Հայու արիւնին, հոսն են առած հիմա անոր, և իսկոյն վրան խոյանալու արգելքին գիտակ, որսին շտիրացող անօթի վայրի կատուններու շուարու մը կը ցուցադրեն:

Բարգաւաճ հայ ազգաբնակչութեան եղերականօրէն պակսիւր, տեղի ունեցած է ի նպաստ իրենց: Կառավարութիւնը ուզած է որ Հայը կողոպտուի թուրք ժողովուրդէն, և թուրքը արեան փոխարէն իրեն մատուցուած այդ կաշառքը զո՞ սրտով ընդունած է: Չէ՞ մի որ կեանքովին ստացուածքին ամէնէն վերջին օրինական տէրը ինքն է: Այս տրամադրութեան զո՞ գացին էնկիւրիի մէջ, նաև մեր գոյքերը, որոնք բեռնակրի մը կռնակը՝ մեր վարձած օթէլը փոխադրուած միջոցին հայեցան ճամբուն վրայ, այնքան զօրաւոր էր զանոնք հայէն իւրացնելու հեթանոս մարմաջը: Շուկային երկայնութեան, մինչև սահմանաւոր տեղ մը, ուրկէ անդին չհամարձակեցայ նաւոր տեղ մը, տեսայ փակուած՝ հայերու բազմաշառճանալ, տեսայ փակուած՝ հայերու բազմաթիւ խանութները, որոնք արդէն կողոպտուած իրենց բովանդակութենէն, վարձու էին: Վաճարենց բովանդակութենէն, աճուրդի կը տրուէր և հազար ուստուն մըն ալ գոց՝ աճուրդի կը տրուէր և հազար

ու երբեմն շատ աւելի ոսկինոց բովանդակութիւն մը ութսուն և աւելի պակաս ոսկիի կը ծախուէր. և այդ գումարը վճարող հեթանոսը, իր աւարին տիրանալուն, դրամարկղին մէջ, իր վճարած գումարէն շատ աւելին պատրաստ դրամ կը գտնէր յաճախ: Եթէ Հայուն արիւնին համար, օրուան կառավարութեան բոլոր մեծ ու փոքր ներկայացուցիչները կախաղան պէտք է բարձրացուին, տեղահանութիւն կղած վայրերու թուրք ժողովուրդն ալ պէտք է Հայուն հատուցանէ անկէ կողոպտուած հարստութիւնը, որ դարերու աշխատանքով ձեռք բերուած է:

Էնկիւրի ժամանակնուս յաջորդող առաւուտուն, պէտք է մեկնինք սրջէն այդ գաղանթներուն, որոնց բերնին վրայ կ'ընդնշմարեմ տակաւին արիւնը իրենց յափափած որսին: Կառախու մըր կը մեկնի կէս օրուան մօտ. մեր անցագիրները առջի իրիկուն առնուած են ոստիկանութեան կողմէ՝ արձանագրելու պատրուակով, ուրեմն մեկնելէ առաջ կը ներկայանանք ոստիկանատուն որ ետ առնենք զանոնք: Ոստիկանապետը կը ձգձգէ խնդիրը և մեր աճապարանքի ստիպումին վրայ լրբութեամբ կը ստէ թէ գնացքը կէս օրէ վերջ ուշ ատեն միայն պիտի մեկնի: Մեր բնդդիմութեան առջեւ տեղի կուտայ. իրարու հակասող հրամաններ, առած են իրմէ հայահալած քաջութիւնը: Հայ զուլումին մէջ, ամէնէն փութը այն է որ Հայերը հալածուեցան ոչ թէ մոլեռանդ և քաջասիրտ ոստիկ մը, այլ վատերէ՝ որոնց առհաւական բնազդներն ու փոխթակները գրգռած էին, մղելով զիրենք վայրագութեանց:

Մեր անցագիրներուն տիրացած, հեւ ի հեւ կը փութանք կայարան և ինքզինքնիս կը նետենք վակոնէն ներս: Կառախումքն ու երկաթի գիծերը, որոնց երազեցի ամբողջ եօթը լուսիններ, անդորրը կուտան հոգիս, ու ներկայ վայրկեանի երանութիւնը, իբրև սպունգ մը հրաշագոյն, կը սրբէ հոգիս սարսափները, խղճմտանքիս խարանումները: Չէ՞ մի որ ապրուած թշուառութիւններու մասին կարճ է մարդուն յիշողութիւնը, իսկ ամէնէն թշուառն ալ, իր հոգիի նաւաբեկումին մէջ անգամ, կը կառչի այն լուսաւոր սիւնին, որ իր ապրուած կեանքի, նոյնիսկ դաժան, լուսաւոր՝ հոգ չէ թէ կարճատեւ մէկ պահը եղաւ:

Վայրաշարժը կը դղրդի և մենք այս անգամ կը թաւալինք ներդաշնակութեան գիծերու վրայէ: Ակնկալութիւններով լեցուն է մեր հոգին: Անգամ մը ներկային համար ապահով, յոյսով կը նայինք ապագային, որուն կը հաւատանք այս անգամ:

Մինչև Էսկիչէ՛հիր մեր ուղեւորութիւնը մասնաւոր բան մը չունի մեր մտքերը զբաղեցնող: Միայն անգամ մը, մեր աչքերը վակոնին պատուհանէն դուրս, ճամբաներու երկայնքին, մեր կորսընցուցած ընկերները կը փնտռեն. Սինճէնքէ՛օյի կայարանը հասած ենք, ուր մեր ընկերներուն

մէկ մասը բաժնուած էր մենէ. սրտին՝ հոգիէն բաժանուածը եղած էր ատիկա: Անոնց մեկնած ճամբաներուն թափուր անգթութեանը վրայ կը տամբանան մեր աչքերը: Էնկիւրիւ, որ մը առաջ տեղեկացած ենք թէ զանոնք ձեռնակապերով իրենց արգելարանէն դուրս հանելով, այդ իսկ հրապարակին վրայ խողխողած են վատօրէն:

Իրիկուան ուշ ատեն կը հասնինք Էսկիշէհիւր, դուրս կուգանք վազոնէն և կայարանի մարդին մէջ օթէլ մը կը գիշերենք: Մեր հոգիին տեսակ մը անդորրը երեւան հանած է մեր մարմնոյն խոնջէնքը: Առաւօտուն՝ մեր զարթնումը կ'ըլլայ նուազ ինքնավստահ. գիշերուան մեր չնչած, օդը կ'երեւայ թէ չէ կրցած սնուցանել մեր հոգիին կորովը:

Դուրս կուգամ օթէլէն. լեռնական կլիմայի ցուրտ ու մշուշոտ առտու մըն է: Նոյն օրը Էսկիշէհիւրէն Աֆիոն Գարահիսար պիտի մեկնիմ: Գնացքին ժամեր կան տակաւին և ես վայրավատին կը դեգերիմ կայարանին շուրջ: Որոշած եմ քաղաք չերթալ որ քառորդ ժամու մը չափ հեռուն է: Իմ դեգերումներուս կը տեղեկանամ թէ ինչպէս, մեր հասնելէն տակաւին երկու երեք շաբաթ առաջ, Հայ Աղէտին ալիքները Չարիքին տեղատուութեան և մակընթացութեան եղբրակաշուծիւնովը այդ մարդերը ողողած էին: Նիկոմիդիոյ, Պրուսայի և Էնկիւրիի տեղահան Հայերն էին որոնք ալիքներով կուգային յորդիլ Էսկիշէհիւր և յետոյ ալիքներով կը տարուէին: Էսկիշէհիւրի կայարանը իր շրջականերով, մինչև քառասուն հազար հայերու կայան եղած է, ու տեղւոյն ազգային գերեզմանատունը, օրական մինչև չորս հարիւր անտուն հայերու յաւիտենական բնակարան ընծայած, հանգիստ տալով կեանքին դէմ ընդամիշտ խոռված անոնց յետին նշխարներուն:

Մեռելատանի մը ողբերգականութիւնովը ծանրաբեռն է հիմայ այդ մարդը, որուն եղբրականութիւնը կուգան մարմնաւորել, կայարանին շուրջ, հատակոտոր տղեկներ հալածական ցեղին որ նախճիրի ճամբաները սնուցանել երթալու պահուն, այսպէս բեկորներ ձգած է իր ետին: Երկշոտ են այս տղեկները. ինչո՞ւ եկած են առաւօտեան այս պահուն, կայարանի սահմաններուն ընդհարիլ: Անոնց աչքերուն մէջ կ'ապրիմ ես, հոգիի խորունկ վրդովումով՝ որ լքումը կուտայ, անգթօրէն տարտամ գիտակցութիւնը: Որքե՞ր են ատոնք, լքուածներ, ե՞տ ձգուածներ, վա՞ր դըրուածներ, ո՞վ գիտէ. անտէր և թերեւս անտուն, եկած են կայարան, ծառայութեան մը փոխարէն իրենց հացը չահելու: Անոնք խորհրդանշանն են ինձի համար, հայ ցեղին, որ տարուեցաւ մահուան ճամբաներուն, և իբրև վերջին արտայայտութիւնը իր կամքին, որ ապրի այս ցեղը, որքեր թողուց իր ետին: Ու ես ակամայ կը խորհիմ ամէն անոնց, որոնք կեանք տուին և իրենցմէ կեանքը առնուեցաւ, որոնք իրենց արձակուած կենսատոյգ ծիւրը իրենց հոգիովը սնուցին, տէր ու թիկուսք ըլլալով անոնց, և հիմա առանց ի-

րենց՝ անոնք նախատուեցան: Ո՞վ խորութիւնը կենսունակութեան, որ ցեղինս է և որ այդ անտէր տղեկներուն տէրն է դարձեր հիմա:

Կէս օրի մօտ, Էսկիշէհիւրէն կը մեկնիմ երեք բախտակիցներով, դէպի Աֆիոն Գարահիսար: Կէս գիշերին կը հասնինք կայարան, զոփալէն ու պարտասուն: Կայարանը՝ տաք թէյ մը առնելու մեր կամքին դէմ կ'ընդվզի անօրէն սպայ մը և հակառակ մեզ բանտ առաջնորդելու իր պոռոտ հրամանին, մենք կառքով մը կ'երթանք թրքական օթէլ մը, ուր ընդունելութեան և ժամանցի իբր վայր ծառայող կողմնակի գետնայարկ սրահի մը մէջ, բոլորչի ձեւացած տախտակէ բարձրաւանդակի մը մէկ անկիւնը կը կծկուինք, իբրև գիշերային մեզ օթեւան: Գերազանցապէս թուրք և հեթանոս միջավայրի մը մէջ ենք: Վառարանին շուրջ յաւիտենական խօսակցութեան մը բըռնուած են պանդոկին տէրը և իսլամութեան շրջուն քարոզիչ մը, Լազիստանի Օֆ քաղաքէն: Գայթակղեցնող է այս վերջինին տեսքը, և ինքը իր խօսքերովն ու ակնարկներովը դէպի մեզ, զըրգութեան ասպարէզ կը կարգայ:

Գրեթէ անքուն անցուած գիշերէ մը վերջ, ծանր հոգիով ու ծանրածանր սրտով, այդ դատան քաղաքին առաւօտը կ'ընդունինք, որ չի զօրեր լուսաւորել մեր խղճմտանքը:

Յոգնատխուր է համայնապատկերը: Ապառաժի սեփ սև և յաւիտենապէս դորովամերժ եղբրաւոր գողաւորումներ, քարացեալ առասպելական հսկայ ազդաներու որջի մը տեսքը տուած են քաղաքին: Այդ ապառաժներէն ամէնէն խոշորին կողմ ի վեր մազլցած են բնակարանները: Ես տեսայ որ բոլոր այդ ապառաժներուն սեւութիւնը թափանցած էր հեթանոս հոգիներէ ներս, և կեանքը փողոցներու մէջ, ապառաժներու թախճազին շուքէն հովանաւոր, ապերասան անխղճութիւններով կ'ապրի:

Տեղւոյն բարգաւաճ և հազար տունի չափ Հայութիւնը հանած են արդէն. զինուորի ընտախարարութեան շիլ յետին մտքին՝ բարիի երեւոյթը տուող կարգադրութեան մը շնականութեամբ:

Մեր գտնուած երկուշարթին, քաղաքին տօթեանը դէպ ի վեր: Ուր ուրեմն կը հասնիմ գըշարքին, փողոցին երկու կողմերը, որոնք քակճառել: Չի հեռացուած հայ կիներն են ատոնք: Թանոս սրիկաներու, որոնք անոնց ապրանքներուն ծախուելիքներուն համար անկարելի գիներ կ'անեն ժանտօրէն: Հէյ, յայրատութիւնը անյարտատացումով, եղունգներուս մէջ պիտի ուզէի խեղդել:

Էսկիչէ՛րի հայ որբացումէն յետոյ, Աֆիոն Գարահիսարի հայ այրիացումը, անչափ է, Տէ՛ր իմ: Ինչո՞ւ այդ հեթանոս ցեղին մէջ այնքան հակում դրիր նախճիրին, և ինչո՞ւ այնքան անօրէնութիւն՝ իր սրտին տուիր: Տամուկ են աչքերը անյուսօրէն այրիացեալ այդ հարսերուն՝ որոնց սուգերը կ'անարգուին ցանկաւէտ հեթանոսութեամբ:

* * *

Նոյն օրը կը ներկայանանք կառավարչատուն, մեր անցագիրները վերստանալու համար: Նախօրդ գիշերը ժամանեխոս առնուած են մենէ: Դժուարութեան համար ձեւակերպութիւններ կը ստեղծուին ոստիկանապետին կողմէ, որուն՝ կը տեղեկանանք թէ՛ մեծ եղած են չարիքները Հայերու գլխուն: Ի վերջոյ կը տիրանանք մեր անցագիրներուն, որոնք Չանդրըրէն տրուած են մեզի, Իզմիրի համար, համաձայն մեր փափաքին:

Աֆիոն Գարահիսար, մեր բնակած օթէլին մէջ, կը ծանօթանանք Հայերու որոնք կը յայտնեն մեզ թէ Իզմիրի վիլայէթին սահմաններէն ներս հայ չեն ընդունիր, և թէ դատապարտուած ենք մենք Ալաշէհրէն ետ դառնալ, ինչպէս իրենք ըրած են: Մենք կը վստահինք մեր անցագիրներուն որոնք երկու անգամ յաղթահարեցին ոստիկանութեան չարակամութեան՝ մեղի դէմ, էնկիւրիի մէջ և Աֆիոն Գարահիսար: Մեր անցագիրներուն մէջ գրուած է թէ համաձայն ներքին գործոց նախարարութեան հրամանին, ազատ ձգուած ենք և թէ ազատ ենք Պոլիսէն զատ ուղած տեղերնիս բնակելու: Ուրեմն նոյն իրիկունը ուշ առտեն մեկնող գնացքով, ճամբայ կ'ելլենք դէպ ի Իզմիր:

Ալաշէհրէն կը սկսի մեր հնարամտութիւնը, իբրև Հայեր՝ ուշադրութիւնը չգրաւելու համար ոստիկանութեան, որ կրնար հակառակ վերէն տրուած հրամանին, մեզ ճամբուն վրայ կասեցնել, և կը յուսանք զիւրաւ խօսք հասկցնել, երբ անգամ մը Իզմիր ժամանենք:

Ի հեճուկս թուրք ոստիկանութեան որ միայն լպրչանալ գիտէ, կը յաջողինք Իզմիր հասնիլ, սակայն հոն կայարանէն կ'առաջնորդուինք ուղղակի ոստիկանատուն, ուր պաշտօնատան՝ մեզ ընդունող գլխաւորը կատղած է իրեններուն, որ օր ցերեկով մեր տասներկու ժամուան ճամբորդութեամբ կրցած ենք կուսակալութեան արտաքին սահմանէն մինչև կուսակալանիստ քաղաքը հասնիլ: Այդ մեծխօսիկ ապիրատը չի ճանչնար ներքին գործոց նախարարութեան հեղինակութիւնը և հետեւաբար չընդունիր մեր Իզմիր մնալու իրաւունքը: Բարկաճայթ պոռոտախօսութեամբ կ'սկսի վարուիլ մեզի հետ, ի վերջոյ ծիծաղելի չողովութեան մը կ'ապաւինի: Մեր թուղթերը կարգին են, և մենք նոյն գիշերը, ոստիկանի մը ընկերակցութեամբ ոստիկանատան մօտակայ օթէլ մը կ'երթանք անցընելու: Մեր ննջասնեակին դուրսը, գոց դրան ետին ամբողջ գիշերը աչալուրջ հսկողութիւն կ'ըլլայ,

երբ մենք կը քնանանք: Չէ՞ մի որ իրենք կը քնանային երբ մենք կը գործէինք:

Առաւօտուն կանուխ կ'արթնցնեն մեզ, և հակառակ ամէն առարկութիւններու, վազոն կը դնեն զմեզ դէպ ի ետ: Կուսակալութեան սահմաններէն դուրս հանելու որոշում տրուած է մեր մասին: Ոստիկան մը կ'ընկերանայ մեզ հետուէն հետու, փափկօրէն, մինչև վերջին կայանը կուսակալութեան: Ամէնէն կոպիտ ապօրինութեան մէջ, զգուելի է այս փափկութիւնը: Ալաշէհրի մէջ, «կուսակալութեան բարձր հրամանով մերժուած է» մակագրութեամբ մեր անցագիրներուն վրայ, կը թողուն զմեզ որ մեր ճամբան շարունակենք:

Մէկ քանի ժամ կ'անցընենք Ալաշէհրի կայարանը, գնացքին սպասելով: Տոմսակնիս կ'առնենք Աֆիոն-Գարահիսարի համար: Կը զգամ թէ պաշտօնական եղբարկանութիւնն է որ կը սկսի: Աֆիոն-Գարահիսարի մէջ վերստին մեր երեւիլը, իր իմաստին մէջ մանաւանդ եղծուած մեր անցագիրներով, պատրաստ զո՛ր պիտի ընէ մեզ այնտեղի ոստիկանութեան հայաքամ ապիրատութեան:

Կէս գիշերին մօտ, կայարանին դուրսը առանձին կը պտտիմ: Անթիւ լուսաւոր քթթումներով երկինք մը գլխուս վերեւ, ամէնէն քաղցր բաներու վրայ անգամ դառնութեամբ խորհիլ կուտայ: Որքան անպաշտպան է մարդս, մարդուն անօրէնութեան դիմաց, տիեզերքի բոլոր տարրերուն անմասնակից անտարբերութեանը մէջ:

Երկաթուղիի պաշտօնեաներէ հայ մը, իմ վըտարանդի ղեգերումներէս հետաքրքրուած, կը մօտենայ ինձի կարեկցութիւնով, երբ ես իմ անօգնականութեանս մէջ ձեռքի մը կը սպասեմ, Կը յայտնէ իր ինքնութիւնը, խորհուրդ կուտայ ինձի Ուշաք իջնել, կէս ճամբան, Ալաշէհրէն Գարահիսար երկարութեան, քանի որ այնտեղի հայերը տեղահան չեն եղած և ես պէտք է որ խուսափիմ Գարահիսարի եղեռնի տրամադրութենէն: Վստահութեամբ կը հաւատտէ թէ Աֆիոն-Գարահիսար վերադարձիս, զիս հոն չպիտի թողուն այլևս, և պէտք է որ Տեր-Չօրի ճամբուն անյոյս ճամբորդը դառնամ ես ալ:

Առանց զեղեւելու որոշումս կուտամ Ուշաք իջնելու: Մտադրութիւնս կը հաղորդեմ ընկերներուս, և չորս հոգի կէս գիշերին մեկնելով, հետեւեալ օրը կը ժամանենք Ուշաք:

ՄԻՐԱՅԻՆ ԵՍՄՏԱՆՃԵԱՆ

Յ. Գ. — Կը խնդրեմ յարգելի ընթերցողներէս որ վերջին Չանդրըրէն էնկիւրի գրուածքին մէկ քանի կէտերը նորէն աչքէ անցընելու համբերութիւնը ունենան, որոնք հետեւեալներն են:

Էջ 183 Բ. սիւնակ 35րդ տող՝ յարիսեկուպիս միայն պիտի ըլլայ յարիսեկակաւ:

Էջ 184 Ա. սիւնակ 2րդ տող՝ ասոնց պիտի ըլլայ որոնց:

Էջ 184 Բ. սիւնակ 4րդ տող՝ կը պահե պիտի ըլլայ պահե:

Էջ 184 Բ. սիւնակ 16րդ տող՝ առած եւ կալնոնք, եւ առակիւ կողորձ անաւոցուած պիտի ըլլայ առած եւ, եւ առակիւ կողորձ անաւոցուած:

Էջ 184 Բ. սիւնակ 28րդ տող՝ վերջիկներն եւ պիտի ըլլայ վերջիկներն եւ: ՆՈՅՆ

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

Մասնավոր դուրսդուրանքով կը հրատարակենք հետեւեալ ցնցող նամակը, զոր Բարեգէն դրկած է անմոռանալի Ռուբէն Զարդարեանի գաւակը՝ Հրաչ Զարդարեան՝ մեր աշխատակիցներէն՝ Զօհրապ-Կարօի: Աւելորդ պիտի ըլլար բառ մը աւելցնել մեր կողմէն այս սրտառուէ էջին վրայ, ուր տառապանքը կը թաւալի, եւ անօրինակ տխրու թիւնովը:

ՔԱՐԻԶ, 28. Դեկտ. 918,

Սիրելիս

Ինչ անխառն հաճոյք և բերկրութիւն էր որ զգացի երբ վերջին մէկ երկու օրուան մէջ Պոլսէն եկած հայ թերթերը թղթատելու առնելու անունիդ հանդիպեցայ: Սիրելիս, արտասուխառն աչքերով թերթը համբուրեցի, անոր համար որ դուն այնքան շատ բաներով հայրիկս կը յիշեցնես և ես հայրիկս կը պաշտեմ, ու քեզի կը սիրեմ աւելի քան երբեք հայրիկովս: Ուզեցի որ քովս ըլլայիր, որպէսզի չըթնեիր համբուրէի, այն չըթնեիր՝ որ ժամանակին հայրիկիս հետ խօսած նե, համբուրէի աչքերդ, ձեռքերդ, քեզի որ, հայրիկս տեսեր են, որ հայրիկիս դպեր էին, որ հայրիկէս մաս մը ունին: Այժմ սիրտս այնքան լեցուած է մէկ քանի լուրերէ, որ «Ժողովուրդ»ին մէջ կարդացի և որոնք ստոյգ ըլլալու չէտը ունէին հօրս դժբախտ ճակատագրի մասին — որ հազիւ թէ պիտի կրնամ հեկեկանքներս զսպել՝ երկու խօսքով քեզի ծանօթացնելու համար գլխաւոր անցուղարձերը, մեր Պոլսուր ձգելէն յետոյ: Գիտես արդէն որ Պոլսէն Պուլկարիա անցանք, ուր քանի մը ամիս մնալէ յետոյ ողիսական ճամբորդութեամբ մը Կովկաս հասանք, երբ Պուլկարիա ինք ալ պատերազմի մասնակցեցաւ: Կովկաս՝ ես ու Ազաթը էջմիածնայ ճեմարանը յաճախեցինք, ուր ես մէկ տարի մնալով աւարտեցի: Ռաֆայէլը կը քալէր իր հնամենի հիւանդութեանը ու բանաստեղծութիւններուն հետ, իսկ Մովսաթը ուսուսման մը դարձաւ երբ արդէն սկսած էր կիմնագիտայ երթալ: Խեղճ մայրիկս ալ կ'ապրէր և կ'ըզգար որ պէտք է ապրի, իր միակ մխթարանքները՝ չորս զաւակները ազատած ըլլալուն համար: Ես մօտաւորապէս 3 տարի մնացի Կովկաս, ուր սկսայ աշխատիլ թերթերու, մինչև որ «Հայաստան» թերթին խմբագիր կոչուեցայ և միևնոյն ժամանակ մեծ եռանդով կ'աշխատէի հնարաւորութիւն ստեղծել, Եւրոպա անցնելու և ուսումս շարունակելու համար: Գտայ այդ պատենութիւնը և երկրորդ ողիսական ճամբորդութեամբ մը, այս անգամ առանձին, Կովկասէն Ռուսաստան, Ռուսաստանէն Փինլանտիա, Փինլանտիաէն Շուէտիա, Շուէտիաէն Նորվեգիա, Նորվեգիաէն Սնդիա և Սնդիաէն Ֆրանսա անցնելով հասայ Բարիդ: Ահա երկրորդ տարին է արդէն որ հոս եմ և գրականութիւն կ'ընեմ, միանգամայն արհեստ մըն ալ սորուելով: «Վերածնունդ» թերթին խմբագրական կազմին մէջ եղայ, իսկ նոր չըջանէն սկսեալ, երբ Զօպանեանը բաժնուցաւ, մնալուն խմբագրապետը

եւ եմ: Գալով ծնողքիս, ահա գրեթէ ութ ամիսէ ի վեր է որ ոչ մէկ լուր չունիմ անոնցմէ, Ռուսաստանի հետ յարաբերութիւնը կտրուած ըլլալով: Ահա մեր պատմութեան կմախքը: Իմ ծանօթներէս ո՞վ կայ, ի՞նչ են եղած, հայրիկիս մասին ի՞նչ գիտէք թողորովին ստոյգ և վաւերական կամ տարածայնութիւն: Խարբերդ ի՞նչ եղած է, ո՞վ մնացած է հոն:

Սիրելիս, արդեօք անհետեւ պիտի ըլլար կամ անհնարին՝ եթէ առաջարկէի որ ինծի իմացնէիք նաև թէ հնարաւորութիւն չկա՞յ ես առնելու այն բոլոր ձեռագիրները, նամակները, լուսանկարները, գրութիւնները որ խուզարկութեան առնելու հօրս հետ տարին: Երախտապարտ պիտի մնամ նաև եթէ հայրիկիս ամենէն վերջին լուսանկարէն մէկ հատ մը ճարելու ձանձրոյթը առնէիր, իր որդւոյն զըրկելու համար, որ ոչ իսկ լուսանկարը համբուրելու երջանկութիւնը ունի, իր դժբաղդութեան և յուսահատութեան ըոպէներուն:

Վերջապէս, սիրելիս, անհամբեր կ'ըստասեմ իմանալու համար անեղ և մերկապարանոց ճշմարտութիւնը որ հօրս, հօրս հասած ճակատագիրը պիտի ստուգէ: Արդեօք իսկապէս իր չարչարանքի պահերն էին այն գիշերները, երբ չորս եղբայր անաբեկած աչքերնիս կը բանայինք մութին մէջ, կը լսէինք իրարու հեկեկանքները և կը դիմադրէինք սրտերնուս վրայ կապարի պէս իջնող ծանրութեան: Արդեօք իսկապէս իր զաւակներուն սէրն էր որ կը դաշունահարէր զինքը երբ չորս եղբայրներ, առանձին, առանձին փողոցին մէջ, առնել մը մէկ անկիւնը կամ հեռու ծառի մը տակ սարսափահար կանգ կ'առնէինք, ճմութիւնելու համար այն տառապանքէն որ հայրիկիս երկարած վիղը, արիւնոտ աչքերը և կմախացած դէմքը կը ներհոսէր մեր հոգիներէն:

Արդեօք դիւանար ձեռք մը ճիւղալայնօրէն հայրիկիս վրայ կը բարձրանար, երբ չորս եղբայր ճիշեր արձակելով իրար կը փաթտուէինք անծանօթ պակուցման մը տակ սահմուկած, որբի շարժումներով:

Ըսէ՛, ըսէ՛ սիրելիս, արդեօք կարելի՞ է որ աննախատեսուած ուժ մը, անծանօթ դիպուած երբ այդ գեղեցիկին ասպետները, բարիին առաջեակները պիտի...

Երկրաշարժ չեղա՞ւ երբ ոճրապարտ այդ գըլուխներուն մէջ եղեռնապատ միտքը յղացաւ...

Եթէ բնութիւնը չարտայայտեց իր Քարոյրէ դաւ գլուխներուն վրայ, ահա՛ բարձրաձայն կը թեան, բարիին, բնութեան մէջ ներդաշնակութիւն կը հղովուին:

ՀՐԱՉ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ՆՈՐ ՀԱՆԳԱՆԱԿ

ԶԱՐԹՕՆՔԻ ԵՐԳԵՐ

Բ.

Այ իմ հարսնուկ, կարմրուկ հարսնուկ՝ բոսոր հողին հայրենի, Տօնն է եկեր, կարմիր Զատիկը քու Յոյսիդ:

Աշխես ձիուն քամակին, սե՛ս, սիրականդ ինչպես, ինչպես կը վագե՛ մազերն հովին, սրավագ կ'իջնե աղբիւրն՝ դեպի ակունքն անապական ու զուլալ, ուր հողակերտ վարդակարմիր քակոյկով դուք բմայեցիք ջուրին հետ խառնակ Սերը ձեր անդրանիկ Սարսուռին:

Դուն չե՛ս ուզեր, չե՛ս յիշեր, ցայգաճողերու խորհուրդին մեջ, սիրականիդ համբոյրն այն օրուան՝ երբ կը դառնար ցորեններու դաճեցեան, ու սեսաւ քեզ նախուցն կրծկալով՝ ուլունքներով զարդարուն:

Դուն չե՛ս փնտրեր, չե՛ս ցանկար կրկնել մաքուր Սիրոյդ Ուխտը այն օրուան՝ երբ «նիւան» դ բարբոսներ, ներմակ ներմակ կուծկորներ, իր ձեռքին մեջ պինդ բռնած՝ քեզի բաւ, քեզի պատկեր բոլոր սարփանքն իր գաղտնապահ սեւերուն. քեզի՛ պատկեր ծաղիկներուն բաժակով, ու լուսնին ժպիտն իբրեւ բարեւ դրկեց քեզ . . . :

Այ իմ հարսնուկ, կարմրուկ հարսնուկ, սե՛ս, Լուսաստղը ծագեցաւ:

Այ իմ հարսնուկ, աղուն՝ հարսնուկ, սե՛ս, սիրականդ աղբիւրին քու հասաւ:

Քօղիներդ, չորս սարիներ, նարկիզներուդ հետ, ա՛հ, անջուր, ծխանիդ ծուխը՝ կանթեղիդ հետ քու աղօթքի գիշերներուն, վերադարձիդ, վերադարձիդ կ'սպասեն:

Ախրդ ահա իր քեւերուն քափ տուաւ. կիրակի է, գիւղիդ կոչնակն հիմա՛ հիմա՛ պիտի զարնէ ցնձազին . . . :

Մի՛ սննար, կարմրուկ հարսնուկ, կապե՛ գոգնոցդ, գիրք քեւերդ սորքե՛ վեր, շաղկ՝ խմորդ, «բարի լոյս» ին՝ հացդ եփե. փուլ բոնիրիդ կողերն այլեւս անհամբեր՝ քու ձեռքերուդ, շաղ խմորիդ կ'սպասեն: Մի՛ դեղեւիր, աղուն՝ հարսնուկ, «խենթ զաւ» ը դուրիդ ջախջախն ափ կ'առնեն:

Այ իմ հարսնուկ, կարմրուկ հարսնուկ՝ բոսոր հողին հայրենի:

Տօնն է եկեր, կարմիր Զատիկը՝ քու խնձիղիդ, սարսուռիդ:

Տե՛ս, սնակդ շողը կտուրին՝ կը ծնձայ. սիրականդ դուռն է, դուռն է քեզ հասաւ:

Տե՛ս, օրօրանք կը ճօճի, մե՛րկ քրե, ուլերուն հետ Յաւակդ աղու կը նչայ . . . :

Տա՛ղս քեզի, քու մայրական Յուռուրբին:

Այ իմ հարսնուկ, կարմրուկ հարսնուկ, շո՛ւս քրե. այս իրիկուն էս մանուկիդ բարձին սակ, Նարեկին քեզ «կարմիր յուրեր» ը պահեցի . . . :

ԶՕՀԲՍ.Պ.ԿԱՐԹՕՆ

ՎԱՆԻ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԱՏՄՈՒՄ

ԱԿԱՆԱՏԵՍ ԱՄԵՐԻԿՈՒՀԻԻ ՄԸ ԿՈՂՄԷ

Ճէյմս Պրայսի «Հայկական Զարդերը» հասորեան)

(Շար. 7, 9-10 թիւերէն)

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ ՄԻՍԻՕՆԱՐՆԵՐՈՒ ԱՌԱՋԻՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ ՎԼԱՍՈՒՈՂՆԵՐՈՒՆ

Այգեստանէն չորս հազար հոգի առաջուրնէ մեր կալուածները ապաստանած էին, իրենց ամբողջ ստացուածքներով, այսպէս եկեղեցիին և դպրոցի շէնքերը, ինչպէս նաև ամբողջ պարապ սենեակները լեցնելով: Կրկնէն մէկը Օր. Սելիմէնի բաւ. «Առանց այս տեղին, ինչ պիտի կըրնայինք ընել: Երեք ջարդի ներկայ գտնուած եմ և հոս ապաստանած»: Այս ժողովուրդին մեծ մասը պէտք էր կերակրուէր, որովհետեւ ասոնք աղքատ էին և իրենց ունեցած քիչ մը դրամով հազիւ իրենց առօրեայ հացը կը հայթայթէին. հիմա ամէն միջոցներէ զրկուած էին: Զանոնք պատըսպարել, առողջապահութեան հոգ տանել, կառավարել, կերակրել, յեղափոխական ուժերուն հետ յարաբերութեան մտնել, ասոնք այնպիսի խնդիրներ էին որոնց լուծումը կը կարօտէր մեծ կենցաղագիտութիւն և վարչական կարողութիւն: Հայերը առանց օգնութեան կարող չէին այս դժուարութիւններուն դէմ դնելու:

Ենթո կազմակերպութեան սքանչելի տաղանդ մը ունէր: Անիկա շուտ մը ամէն բան կանոնաւոր ընթանալու վիճակին մէջ դրաւ, ամէն ոք իրեն յարմար գործին մէջ չարաչար աշխատելու պայմանով:

Կանոնաւոր քաղաքային կառավարութիւն մը կազմուեցաւ ամբողջ 30,000 ընակիչներուն համար, քաղաքապետով մը (Պետրոս Պէյ Մոզեան՝ Վանի նախկին քաղաքապետը), դատաւորներով և ոստիկաններով, այնպէս որ քաղաքը նախապէս երբեք այսքան լաւ կառավարուած չէր: Մասնախումբեր կազմուեցան, ամէն կարելի պատահականութեան դէմ դնելու համար: Ունեցողներէն ցորենը ծախու առնուեցաւ, և կամ հայթայթուեցաւ, հասարակային պէտքին համար: Գրեթէ ամէնքը վեհանձն և անձնուրաց ոգի մը ցոյց տուին: Մարդուն մէկը, իր ընտանիքին մէկ ամսուան պաշարը վար դնելով, մնացած ամբողջ ցորենը նուիրեց: Հասարակաց փուռ մը ապահովուեցաւ, հացի համար տոմսեր չըջարբերութեան հանուեցան, և ապուր պատրաստելու համար հասարակաց խոհանոց մը բացուեցաւ, և ամէն օր ռոճիկ կը տրուէր մեր կալուածները ապաստանողներուն և անկէ դուրս անոնց՝ որոնք սնունդի պէտք ունէին: Միս Բօճրա և Միս Սեւ լիմէն կաթի օրական պաշար մը ապահովեցին, և զոր աշակերտուհիներուն տաքցնել տալով, պէտք

ունեցող մանկիկներուն բաժնել կուտային, այնպէս որ 190 հոգի այսպէս սնունդ կ'ստանային:

Պոյ-սքառութիւնը — որոնց կազմակերպութեան 13 ամեայ Նէվիլ Լըրր աշնան այնքան աշխատած էր — յառաջապահի ծառայութիւնը կը կատարէին, չէնքերը մաքուր պահելով և պաշտպանելով հրդեհի վտանգներուն դէմ, վիրաւորները պատգարակներուն մէջ փոխադրելով, և չորրորդ շաբաթուան միջոցին կաթ և կ'աւակիթ բաժնելով մանկիկներուն և հիւանդներուն, որոնք մեր կալուածներէն դուրս կը գտնուէին:

Մեր հիւանդանոցը որ յիսուն անկողին միայն կրնար առնել, 167 անկողինի յարմարցուած էր: Վիրաւորներէն այնպիսիները որոնք կրնային քայել և կամ հիւանդանոցը բերուիլ, կանոնաւորապէս կուգային իրենց վէրքերը դարմանել տալու: Շատ մը կնճուտ վիրաբուժական գործողութիւններու պէտք տեսնուեցաւ, թշնամիին կողմէ անբուժելի վայրագութեամբ և չարչարելու ճիգով կատարուած անդամահատութիւնները դարմանելու համար: Տօքթ. Լըրր պաշարուած քաղաքին միակ վիրաբոյժը, ոչ միայն իր հիւանդանոցին հիւանդներուն հոգը ունէր կամ վիրաւոր ապաստանողներու և վիրաւոր հայ զինուորներու դարմանումը, այլ իր հիւանդանոցին մէջ բժշկուողները և դուրսի հիւանդները, որոնք դարհուրելի թիւի մը յանգած էին: Քաղաքը ապաստանողներուն մէջ, բացօդեայ բնակիլը, զրկումը, իրենց հետ թոքատապի, թանչքի հիւանդութիւններ բերին և հարսանիթի համաճարակ մը տիրեց մանուկներուն մէջ: Միս Սելիմէն հարսանիթի մասնաւոր տաղաւարի մը հոգը ստանձնեց, Միս Բօճըրս և Միս Լըրր օգնեցին հիւանդանոցին, ուր Միս Պօնտ և իր հայ հիւանդապահուհիները իրենց կարողութեան մինչեւ վերջին աստիճանը աշխատեցան. և քիչ մը յետոյ Միսիս Լըրր Միս Բօճըրսի օժանդակութիւնով ուրիշ հիւանդանոց մըն ալ բացաւ հայ վարժարանի մը մէջ:

ՄՈՒՔ ՕՐԵՐ

Երկու շաբաթ անցնելէ վերջ բերդաքաղաքին մէջ գտնուող ժողովուրդը, յաջողեցաւ մեզի լուր զրկել թէ՛ լու կը դիմադրէին և թէ կուտավարական շէնքերէն մէկ քանին գրաւած էին, թէպէտև իրենք փոքրաթիւ կռուողներ՝ ամէն օր գիշեր ցորեկ թնդանօթի հարուածներուն ենթակայ էին: Շուրջ 16,000 թնդանօթի և շրաքնելի գնդակներ կ'արձակուէին իրենց վրայ: Հին ձեւով շինուած գնդակները երեք օտք հաստութիւնով պատերուն մէջ կը մխրճուէին և վերի յարկի պատերը կը փլցնէին: Այն ատեն ժողովուրդը վարի յարկերը կ'ապաստանէր, այնպէս որ միայն երեք հոգի մեռան այս պատճառով: Այգեստանին դիրքերէն մէկ քանին ալ այսպէս թնդանօթի բռնուեցաւ, սակայն առանց մեծ վնաս կրելու: Այնպէս կ'երեւար թէ թշնամին իր ծանր թնդանօթները վերջին գործողութեան կը վերապահէր: Առաջին շաբաթուան մէջ մեր կալուածներուն

մէջ, երեք թնդանօթի գնդակներ ինկան որոնցմէ մէկը Տօքթ. Լըրրի տան դրան առջեւը:

Մեր կալուածներուն մէջ թնդանօթի հարուածներէն վիրաւորուեցան տասներեք հոգի, որոնցմէ մէկը մեռաւ: Մեր կալուածները կեդրոնական դիրքի մը վրայ կը գտնուէին. թուրք գնդակները բզզալով անցած ատեն շատ մը սենեակներուն մէջ կը մտնէին, տանիքին կղմինտրները կոտորելով և պատերը ծակ ծակ ընելով: Հրացանի գնդակներու սուլումին և թնդանօթի հարուածներուն թընդումին այնքան վարժուեցանք որ ցորեկ ատեն շատ քիչ ուշադրութիւն կը դարձնէինք, սակայն գիշերը սաստիկ հրացանաձգութիւնը ջիղերը կը ցնցէր:

Արճէչէ փախած մէկը պատմեց աղէտը այդ քաղաքին, որ կարեւորութեան և բազմամարդութեան տեսակէտով վանէն վերջը երկրորդը կուգար: Գայմազամը Ապրիլ 19ին, ամէն դասակարգի մարդիկը կանչեց իր մօտ. հայերու հանդէպ միշտ բարեացակամ գտնուած ըլլալով՝ դայմագամին վստահեցան: Երբ անոնք ամէնքն ալ ժողուած էին, իր զինուորներուն ջարդել տուաւ զանոնք:

(Թարգմ. Կ. Յ.)

ՄԻՍ ՆԷԻՐ

ՆՈՐ ԳԻՐՔԵՐ

ԱՐՀԱԻԻՐՔԻ ՕՐԵՐԻՆ

(ՇԻՐՎԱՆՁԱՏԷԻ ՆՈՐ ՏՐԱՄԱՆ)

Չորս ու կէս տարի Արեւմտահայերը և Արեւելահայերը իրարմէ անջատ ապրեցան՝ նետուած բազդորոշ հոսանքի մը մէջ, որու վերջաւորութեան իրենց ճակատագիրը պիտի որոշուէր: Հայ ցեղին երկու հատուածները իրարմէ հոգեպէս կըտուած էին: Սակայն այն չինական պարիսպները զորս դաժան հոգիներ կանգնեցուցած էին անոնց միջեւ, չէին կարող յախտեանալ, պիտի գար անշուշտ օր մը, երբ սահմաններու վրայէն երկու հատուածներու եղբայրական ձեռքերը պիտի երկնային, աւելի ամուր, աւելի սրտագին իրար սեղմելու համար: Անորոշութեան մէջ Ռուսահայերուն սիրտը կ'արիւնտէր թրքահայութեան տառապանքին հանդէպ և այս վերջինը անձկութիւնով ու յոյսով կը արփէր իր եղբայրներուն մղած ազատագրական կռիւը դիտելով. բաժանումը, կարօտը աւելի իրարու մօտեցուցած էին Հայ Յեղին զանազան բաժինները: Այսօր այդ կապը կ'ամրապնդուի Միացեալ Հայաստանի հրշակումով:

Պատերազմի ընթացքին ուսասանայ գրականգեղարուեստական կեանքը չտուաւ մեծ գործեր: Եթէ պատերազմին ստեղծած արամադրութիւնը

պատճառ եղաւ որ գրական արտադրութեան ոյժը նուազի, նիւթական կեանքի անապահովութիւնը, տպագրութեան սղութիւնն ալ թերեւս պատճառներ եղան, որ եթէ կար բան մը գրուած կամ հրատարակուելու պատրաստ, մնար անյայտութեան մէջ: Այսպէս ուստի գրականութիւնն ալ պատերազմի առաջին երկու տարիներու ընթացքին շատ քիչ նոր երկեր տուաւ: Պաշտօնական տեղեկութիւններու համեմատ 1914ին հրատարակուած 192 գիրքերու տեղ 1915ին միայն 159 գիրք հրատարակուած էին Ռուսաստանի մէջ, որոնց մեծ մասը կամ պրօչիւրներ էին և կամ բրօքականտի տետրեր. այդ հասկնալի կ'ըլլայ, եթէ նկատի առնենք որ կեանքի և մահուան պայքարի մը անձնատուր, բոլոր մտաւորական և գրական ուժերը կ'անուած էին դէպքերով, պատերազմին պարտադրած աշխատանքներով. թէ՛ մշակ և թէ՛ ընթերցող, չունէին լայն միջոց գրականութիւնով զբաղելու կամ հետաքրքրուելու: Այդ վիճակը աւելի շեշտուեցաւ Ռուսական Յեղափոխութենէն յետոյ, երբ Պ. Աւետիս Ահարոնեանէն սկսելով մինչեւ մեծանուն բանաստեղծ Վահան Տէրեան՝ մխրճուեցան քաղաքականութեան մէջ: Դժբաղդաբար գրագէտը կամ բանաստեղծը թէ՛ քաղաքական գործիչ, թէ՛ երեսփոխան, թէ՛ հաշտութեան պատրաստ է և թէ՛ ուսուցիչ, ու ասկէ տուժողն է անշուշտ Հայ Գրականութիւնը:

Այսօրուան յօդուածովս ընթերցողներուս պիտի ներկայացնեմ Շիրվանզատէի մէկ նոր բիւսը, որ մասնաւոր շահեկանութիւն ունի, ըլլայ իր հեղինակին անուան, ըլլայ իր պատկերացուցած նիւթին և արծարծած հարցերուն համար:

* *

Սովորութիւն է, ժողովէ մը կամ տօնախմբութենէ մը առաջ միշտ վերջիչել մօտիկ անցեալը, յարգանքի ցոյց մը ընել այն նախակարապետներուն համար, որոնք իրենց աշխատութեան բաժինը բերած են ընդհանուր գործին յառաջդիմութեան: Ատոր համար բուն նիւթին անցնելէ առաջ յիշենք մահացած չորս մեծ ուստի գրագէտներու անունները, որոնց բռնած տեղը հայ գրականութեան պարտէզին մէջ այսօր թափուր կը մնայ:

Պատերազմի երկրորդ տարին Թիֆլիզի մէջ մեռաւ «Պէպօ»ի անմահ հեղինակը Գարրիէլ Սունդուկեան: 1917ին անոր յաջորդեցին Փիլիպոս Վարդանեան՝ բազմաթիւ գիրքերու թարգմանիչ և Սեդրակ Թառայեան, ինքնուրոյն դէմք մը, որ մեռաւ խեղճութեան մէջ, կիսաքաղց:

Իսկ 31 մարտ 1917ին նմանապէս Թիֆլիզի մէջ յանկարծամահ եղաւ բանաստեղծ Ալէքսանտր Ծատուրեանը, երբ եկած էր հայրենիքի կարօտով յազննալու և Հայութեան վերածնունդի նոր տաղեր քնարերգելու:

* *

Շիրվանզատէի նոր բիւսն է «Արհաւիրքի օրերին», հինգ արարուածով և 80 մեծադիր էջե-

րով, հրատարակուած Բագուի «Գործ» ամսագրին թիւ 5-6ին մէջ:

Նիւթը պատկերացումն է այն յաջորդական շրջաններուն, ուրկէ անցաւ Հայութեան մէկ մասը վերջին պատերազմի ընթացքին: Թէեւ անուններ կամ տեղեր չեն նշանակուած, սակայն այդ բիւսը եթէ ընդհանուր Հայութեան թրջական տիրապետութեան տակ ապրած կեանքին նկարագրութիւնն է, մասնաւոր կերպով կը ներկայացնէ Վասպուրականի Հայութեան 2 տարուան կեանքի դրուագները, անոր ապրած օրերը պատերազմի տեսն, ճնշումներն ու սարսափները, ընդվզումը, գաղթը և թշուառութիւնը:

Բիւսին նիւթը հետեւեալն է. (*)

Ա. Արարուած.—Միհրդատ Մանդակունիի՝ հայ հարուստ կալուածատէրին կինը՝ Սթեֆանիկ՝ իր երիտասարդութեան կ'առեւանգուի Գիւրգ ցեղապետ ձկմալ պէյի կողմէ, Մանդակունի որ այդ միջոցին արտասահման է եղած, վերադառնալով ետ կը խլէ իր կինը, որ դժբաղդաբար յղի մնացած է: Այդ յարաբերութենէն կը ծնի Գալօն. սա թէեւ իր մօր հետ կ'ապրի բայց Միհրդատի աչքին փուշն է: Գալօն արդէն չափահաս է և կը սիրէ Միհրդատի եղբայրը՝ հայ ֆէտայիներու խմբապետ և կովկաս ապաստանած Հրազդանին աղջիկը՝ Նիգիար, որ իր հօրեղբոր մօտ կը բնակի: Եւ սակայն Միհրդատ ոչ միայն չի համաձայնիր իր եղբորաղջիկը ամուսնութեան տալ Գալօնի, այլ չկրնալով հանդուրժել անոր ներկայութեան, դուրս կը վտարէ զայն տունէն: Ռուս-թրջական պատերազմը հրատարակուած է, Գալօն որ կէս քիւրտ-կէս հայ է, լսած ըլլալով Հայերու դէմ լարուած դաւերը, իր խորթ հօրը տունը կուգայ, զգուշացնելու դանձնք որ միշտ պատրաստ ըլլան վտանգին: Այդ օրը նոր բաղխում՝ խորթ հօր և Գալօի միջեւ, մօրը ներկայութեան: Միհրդատ զուակ մը ունի՝ Տիրան, Եւրոպայէն նոր վերադարձած տաքարիւն երիտասարդ մը: Տիրան կը նախատէ քաղաքին մէջէն անցնող թուրք զինուորները, չնորհիւ Գալօն առաջքը կ'առնուի շարքին: Այդ կողմերու հրամանատար Ապտիւրրահման փաշային սենեակ ճարելու համար իր թիկնապահը կուգայ Մանդակունիինց տունը, կը տեսնայ Նիգիարը, կը յափշտակուի անով, այդ դէպքը նոր բաղխում առաջ կը բերէ Տիրանի և թիկնապահ Անթար պէյի միջեւ: Անթար պէյ կ'ուզէ Տիրանը ձերբակալել բայց Գալօն կրկին կը միջամտէ և Տիրանը կը փախցնէ կովկաս, իր հօրեղբոր խմբապետ Հրազդանի մօտ:

Բ. Արարուած.—Հայ կամաւորներու կեանքէն տեսարան մըն է. Տիրան և իր ընկերները կը հասնին բանակ. Տիրան իր հօրեղբոր գիրկը կը

(*) Ա. Գ. Գ. արարուածները տեղի կ'ունենան Ռուս-թրջական սահմանի քաղաքի մը մէջ:

Բ. Պատերազմի դաշտը:

Ե. Գաղթի ճանապարհին:

նետուի, յետոյ կը ներկայացուին ոռու զօրավա-
րին, որուն սա բնորոշ խօսքերը կ'ըսէ.

ՏԻՐԱՆ (Խօսքը չգնկերային ուղղելով). — Հրա-
ժեշտիս վայրկեանին, երբ հայրս ինձ օրհնում էր,
ասաց. — «Գնա որդի, և ասա Ռուսին, որ Թիւր-
քիայի ճնշւած ու հալածւած քրիստոնէութիւնը
նրանից է սպասում իր ազատութիւնը: Ասա՛ ոռու
զօրաբանակին, որ մեր գոմերն ու շտամարանները
բաց են նրա համար՝ ինչպէս և մեր սրտերը: Մենք
ոչինչ չենք խնայի նրա համար, ոչ կեանք և ոչ
գոյք, միայն թէ գան և տիրեն մեր երկրին:» Այս
բառերուն մէջ կը խտանար հայ ժողովուրդին հո-
գեբանութիւնը դէպի Քեոնի (Ռուսիան):

Գ. Արարուած. — Մանդակունիենց տունն է:
Այս տեսարանը ամենէն յաջողուածն է, թէ գրա-
կան և թէ հոգեբանական տեսակէտով: Յաջող է
Սաթենիկին և Գալօն հոգեկան վիճակներու պատ-
կերացումը: Թուրք ամբողջ սկսած է կողոպտել
և ջարդել քաղաքին մէջ, կը յարձակին Մանդա-
կունիենց տան վրայ ձէմալ բէյի և Անթար բէյի
առաջնորդութեամբ. այս վերջինին նպատակն է
առեւանգել Նիզիարը: Ձէմալը կը ճանչնայ Սա-
թենիկը, այդ միջոցին Միհրդատ ներս կը մտնէ,
երկու հին հակառակորդները իրարու վրայ կը
յարձակին. կը միջամտէ Գալօն: Այդ միջոցին
Ռուսերը կը գրաւեն քաղաքը և Տիրան իր ըն-
կերներով ներս խուժելով տունէն կը ձերբակալէ
Անթար պէլը:

Գ. Արարուած. — Գալօն եկած է կամաւորնե-
րու խմբապետին յայտնելու թէ Քիւրտերու հպա-
տակութիւնը կեղծ է, թէ անոնք կը խաբեն ոռու
կառավարութիւնը: Գալօն մեծ ծառայութիւններ
ըրած է ոռու բանակին Թուրքերու գաղտնիքը
յայտնելով: Հրազդան կ'ուզէ իր եղբայր՝ Միհրդ-
ատը հաշտեցնել Գալօն հետ: Բայց անկարելի է:
Սպաննած են իր իսկական հայրը ձէմալ պէյը, և
Գալօն հոգեբանութեան մէջ վերիվայրում մը կայ:

ԳԱՂՕ. — Առաջին պահ, երբ ես տեսայ նրան
(Ձէմալ բէյ) անզուսպ ասելութիւնն էր, որ պա-
շարեց ինձ: Ես ասացի մտքումս. — «Ահա վերջա-
պէս այն մարդը որ իմ անարգ ծննդեան և թըշ-
ուառ գոյութեան հեղինակն է»: Ես պատրաստ
էի յարձակելու նրա վրայ և իմ թունաւոր ա-
տամները խրել նրա կոկորդի մէջ, որից այնքան
զգուելի խօսքեր էին դուրս գալիս: Այո՛, յար-
ձակել իմ հօր վրայ, ինչպէս կատաղի շունն է
յարձակում իր մօր վրայ, չզգայով որ իր ծնողն
է: Բայց նոյն պահուն հոգուս յատակում, այն-
տեղ, ուր մարդկային հայեացքը դժուար է թա-
փանցում, զարթնեց մի ուրիշ, բոլորովին հակա-
ռակ զգացում: Չգիտեմ՝ որդիակա՞նն էր այդ
զգացումը, թէ ինչ, բայց աւելի զօրեղ եղաւ,
քան ատելութիւնը: Եւ ես ինձ զսպեցի: Ես ճա-
նաչեցի իմ հօր, իբրեւ հօր, ընդունեցի նրան,
առանց սակայն իմ զգացումն արտայայտելու ու է
նշանով: Ես կարծում էի, որ իմ հոգեկան վի-
ճակը զգալի կը լինէր առանց խօսքերի էլ, և
մարդիկ կը խնայէին ինձ՝ եթէ ոչ իբրեւ մի մարդու,

որ ինչէէ գոնէ իբրեւ մի անասնի չափ բնազդ ունի:
Բայց չեղաւ այդպէս: Դուք սպանեցիք իմ հօրը
և սպանեցիք իմ աչքերի առջեւ, իսկ նա (ձեռքը
սարածելով դիպի աջակողմեան դուռը, Միհրդատին
ակնարկելու համար), որի կեանքն ես ազատեցի,
այս անարգւած ձեռքովս, տեսաւ, ուրախացաւ և
հրճեց»:

Գեղեցիկ և յուզիչ չէ՞ դաւկի մը այս հոգե-
կան տրամին նկարագրութիւնը:

Գալօ անդարձ կը հեռանայ: Յետոյ կ'իմաց-
ուի որ իր ազգակիցներու ձեռքով սպաննուած է
իբրեւ քիւրտերու դէմ դաւաճանող:

Յանկարծ ընտանեկան խնճոյքի մը միջոցին
նահանջի հրամանը կուգայ, բոլորը կը պատրաս-
տուին դէպի կովկաս փախչելու: Միայն Միհրդ-
ատն է որ կը մնայ իր տան մէջ՝ իբրեւ խորհր-
դանիչը իր օճախին կառչող հայու և հոն ալ կը
սպաննուի:

Հինգերորդ արարուածը գաղթի տեսարանն է:
Քիէսին երրորդ և չորրորդ արարուածները

ամենայաջողներն են թէ գրական-գեղարուեստա-
կան և թէ բեմական արուեստի տեսակէտէն: Այն-
տեղ վարպետի գրչով ներկայացուած է Գալօն
հոգեբանութիւնը, այն հոգեկան տանջանքները որ
կ'ունենայ որդի մը, որ չճանչնար իր հայրը և կը
նախատուի խորթ հօր մը կողմէ, որ նոյնիսկ իրա-
ւունք չունի իր մայրը տեսնելու, վերջապէս իբ-
րեւ մարդ մը, որ հակառակ իր բուն սիրոյն չի
կրնար մօտենալ իր սիրածին, որովհետեւ նախան-
ձէ կուրացած խորթ հայր մը միշտ արգելք կը
հանդիսանայ: Շիրվանզատէ գեղեցիկ ստեղծագոր-
նակ Սաթենիկի պատկերը, գաւառացի պարկեշտ
մայրը և անոր ընդվզումը: «Ջաւալը՝ դաւակ,
թէկուզ քուրդի, աւազակի կողմէ յղացուած»
կ'ըսէ Սաթենիկ, երբ դաժան ամուսինը իր
երեսին կուտայ բռնութեան տակ ծնած դաւա-
յաջող երեւան եկած են, բացի Նեգեարէն, որ
թոյլ է և ոչ համապատասխան իր դերին:

Հինգերորդ արարուածը իսկական արար-
ուած մը չէ, և թոյլ կապերով կապուած՝ բիէսին
ընդհանուր կառուցուածքին հետ. բիէսին գրական
արժէքը չպիտի նուազէր եթէ ան բոլորովին գեղ-
չուէր, իսկ բեմականօրէն եթէ ան բոլորովին գեղ-
լար, եթէ փոխանակ արարուածի, վերածուէր մի-
այն պատկերի մը: Այդ վերջին կտորին գոյութեան
իրաւունքը հասկնալու համար, պէտք է ապրած
արամազրութիւններուն մէջ և ծանօթ ըլլալ այն
հաւերքի օրերին» ի հրապարակ ելած օրերուն:
Այն ատեն Թրքահայերու կոտորածները իրենց
ամբողջ սաստկութեան կոտորածները իրենց
գունդերը ցրուած: Առաջին և կամաւորական
ուրթեան յաջորդած էր Լեռում, քննադատութիւն
և վերջնահատման օրեր: Կը քննադատէին կամա-
ւորական շարժումը զայն պատճառ նկատելով
ջարդերուն և տեղահանութեան: Ահա ասիկ այդ

Շ Ո Փ ՝ Մ Ո Փ

հողերանուծիւնն է որ կը պատկերացնէ Շիրվան-
զատէ իր բիւսին վերջին արարուածին մէջ գնելով
անէծքի խօսքեր զառամեալին բերնին մէջ, «սուր
վերցնողին» հասցէին: Անշուշտ Շիրվանզատէ չի
տար պատասխանը այն հարցին թէ «կամաւորա-
կան շարժումը նպաստաւոր եղաւ թէ աննպաստ»,
այլ ճշմարիտ թարգմանը ժողովուրդի տատամսոտ
և վարանող դրութեան:

Բիւսը քանի քանի անգամներ ներկայացուեցաւ
Թիֆլիզի բեմին վրայ մեծ յաջողութեամբ. «Գա-
լօ»ի դերը վարպետի շունչով ոգեւորեց չիֆլիզի
բեմին վրայ՝ Պր. Ալիխանեան:

ԵԳՈՒԱՐԴ ԶՈՒՈՒՐԵԱՆ

ԵՐԴԻՔԴ ԲԱՅ ԶԳԷ ԱՅՍ ԳԻՇԵՐ

Ղի՛գէ, այս իրիկուն գեղի սանիկներուն վրայ
լուսինն է ցաքեր. լուսինն է ցաքեր, երդիկդ վար
իր շողն է ձգեր . . . :

Ղի՛գէ, եօք սարեւն, եօք ձոռեւն ես կու
գամ. հոգիս՝ գինով է այս իրիկուն. եղիկներու
երգն եմ լսեր . . . հովերուն քեւերովն եմ ե-
կեր . . . :

Բա՛ց, բա՛ց ձգէ երդիկդ այս գիւտ, որ լուս-
նին հետ սենեակիդ մէջ սպրդիմ . . . ու քիթե-
նիկի վր պես պար դառնամ անկողնիդ շուրջ՝ սի-
ւարբաճ . . .

Ու երբ հնչեն արտերու մեջ երգերը սաւրակին,
եօք փարչերու գինին քող հոսի . . . ու երբ
կուրծիդ սակ ֆեւեկի, քիթերգութիւնը ծաղկի . . .
Ղի՛գէ, ես ու դուն՝ եօք դարերով ֆանանք ֆով
ֆովի . . . :

ԱՆՐԱՊԵՏ ԵՈՎ ՀԱՆՆԷՍՅԱՆ

Հ Ա Յ Մ Ա Ղ Ի Կ Ի Ն

Քիչ մը ժպիտ տուէ՛ք անոնց, քիչ մը գգուանք,
քոյր ու բոյր, քիչ մը համբոյր, քիչ մ՛ալ ձայներ
կարկաչուն:

Անոնց կեանքին կոտրած բաժակները սեղմե-
ցե՛ք ձեր կուրծքերուն վրայ սարփօրէն. գրկեցե՛ք
գրկուածները բախտին:

Տուէ՛ք անոնց գոյսանքը երազին, արբեցուցե՛ք
զանոնք բաժակներէն ձեր ոսկի:

Ու քող անոնք, սիրածները մեր սիրտին, չըլլան
մինակ, անէր ու անոք:

Թող սանշուածները կեանքին՝ ունենան սերը
ծաղիկին, գոյնին, բուրու մին:

Ու օրօրներով, օրօրներով անձայրածիր, հա՛ւիտ
տուէ՛ք անոնց լալկան յանկերգին:

Ո քող պարեն ձեր քովին մեջ հմայիչ իրենց
կեանքը անուրջի:

ԱՇԵԿՆ ՌՏԷՍԱՆ

Այլևս ժամանակները փոխուեցան, բաց ի ող-
բացեալ Գասիմի հիմնած Ժանախանկէն:

Հիմա՝ ուրիշ խօսք չի կայ. ինձի եկողները,
որոնց մէջ հարուստն ալ կայ ինչպէս նաև չքա-
ւորը, բերաննին ուրիշ խօսք չունին՝ բայց եթէ
սիրող ապրուստի սղութիւնը, բրինձը այսքան,
չաքարը այնքան և մնացածները մէկդմէկէ աւելի
սուղ:

Առաջ, կը խօսէինք նորոյթներու վրայ, նոր
հրատարակուած գիրքերու, տիկին այսինչի սի-
րողներուն և պարոն այնինչի սիրուհիներուն վը-
րայ. թատրոնն ալ կար և այժմէական բոլոր նիւ-
թերը:

Ասոնց ամէնքն ալ անցան գացին, օրուան
հարցը ուտելիքն է. մարդուս մարմինը կարծես
ստամոքսէն զատ ուրիշ գործարան չունենար,
հաց, միս, շաքար, քարիւղ, բանջարեղէններու
ընտանիքը, վերջապէս ինչ որ մարդուս կոկորդէն
կ'երթայ վար:

Աժան բան մը գտնողը կ'ամ Գոլոմպոս մըն է
և կ'ամ էտիսըն մը:

Ես ալ իմ նմաններուս օգտակար ըլլալու նը-
պատակով՝ մտածեցի թէ ինչո՞վ կրնանք փորե-
նիս կշտացնել:

Որովհետեւ կարելի չէ ապրիլ առանց ուտե-
լու և որովհետեւ միլիօնատէրները կրնան միայն
այս սղութեան տիրոյթին դիմանալ, ուստի մնաց-
եալները մինակ մէկ բանով կրնան կշտանալ . . .
ծեծ ուտելով:



Արամիս վրայ արտավէպ մը:

Իրիկուն մը զինքը հետս տարի էզպէքիչէի
պարտէզը, ուր ժամադիր եղած էի խումբ մը բա-
րեկամներու:

Այդ թուականին իմ յիշուական քեռորդիս
միայն իտալերէն կը խօսէր, որովհետեւ իր սարն-
տուն և տան սպասուհիները միշտ իտալուհիներ
եղած էին և հն տակաւին: Եզիպտոսի սպասուհի-
ները Իտալիայէն կուգան ընդհանրապէս:

Արամս՝ խօսքը ինձի ուղղելով, անդադար
կ'ըսէր. — Յի՛օ սա կ'ուզեմ, նա կ'ուզեմ, ցի՛օ:

Ներկայ բարեկամներէս մէկը որ թէ՛ ամենէն
երիտասարդը և թէ՛ ինձի հետ ամենէն մտերիմն
էր, յանկարծ ըսաւ ինձի.

— Պրալօ՛ Ալփիար, աս ինչ սքանչելի կրթու-
թիւն տուեր էք այս սղուն, կը հիանամ կոր,
հաւատա՛:

— Ատ ինչէ՛ն հասկցար, ինչ ըրաւ և կ'ամ ինչ
ըսաւ իր վրայ այդ փաղաքուչ գաղափարը կազ-
մելու համար:

— Տե՛ս, երկու ժամ է որ հոս էք և անիկա
քեզի շարունակ ցիօ կ'ըսէ կոր:

Յիօ իտալերէն մօրեղբայր կը նշանակէ:

— Փոխանակ քեզի չիօ ըսելու պէտք էր որ
ըսէր ե՛ջօ, ե՛ջօ: Կ'երեւայ թէ մեր առջեւը կ'ամենայ.
հարկաւ տունը ե՛ջօ կ'ըսէ քեզի:

— Ամենալուսն համար չէ, այլ կը վախնայ քու
անունդ ինձի տալու:

Ե. ԱԼՓԻՍԱՐ

Հ Ր Ա Ի Ի Ր Ա Կ

Պատկեր մագերդ մեկոններով վայրի-
Գիշեր է.
Բոլոր ասղերը կը վառին արդեն,
Կը վառին քեզի համար:
Գիշերս,
Բոլոր ասղերը իմ մէջս կը վառին :

Մագերդ սեւ են, մագերդ են յիմար,
Եւ կը նարնասին իմ հրայրիս սակ,
Հրայրիս սակ, որ կը ծաւալի
Ու կը ցուէ, ուժեղօրէն,
Քու արիւնդ եւ կարմիր շափրակները
Գիշերուան մէջ արածուն :

Աչքերուդ մէջ ցոլի մը կը փայլի,
Այնքան գործ եւ այնքան կանաչ,
Ինչպէս ասղը խաւարին մէջ.
Ե՞րբ պիտի գաս.— Իմ ջանքերս կը բոցավառին,
Հրեղեն ու կարմիր,
Պատկեր ինձի համար մագերդ մեկոններով վայրի:
ՌԻՇԱՌ ՏԷՄԷԼ

Ո Ր Փ Է Ո Ս

Ծաղիկներով ծիրաներփնուած եւ լոյսով ոսկեգօծ հովիտը:

Ամեն ինչ կը ֆնանայ, անսառն անասունները,
Երան ֆառերը, ծովը, իր մանկացած ժպիտին
մէջ: Մարդ մը կը նեմարուի հեռուոր ցոլփերուն
մէջէն: Կը սահի՞, կը պարէ՞ ան: Ոչ մէկ ծաղիկ իր
ոստերուն սակ կը նմուլին:

Իր աչքերը կը ցոլացնեն օրուան պայծառութիւնը,
իր առոյգ մասները ներդաւանակութիւններ
կը յօրհենեն: Հովիտը կ'արթնայ:

Եղջերու մը իր զարմացկոս աչքերը կը բանայ
անսառն եզրը: Ներդաւանակութիւնները կը յափրեսակեն
զայն. կը բարձրանայ: Կը սահի՞. կը պարէ ան: Քնարին
բարբախումներուն կ'ընկերանայ բարբախում մը, իր կողերուն
մէջ. իր անդամները կը շարժին: Աօիւծ մը վրայ կը հասնի,
նայուածքը՝ վայրագ:

Բայց ներդաւանակութիւնները կը յափրեսակեն
զայն. կուգայ ֆաղցրօրէն, եղջերուին պէս, լզելու
ձեռքը այդ մարդուն, որ իրեն վիզին շուրջ ծաղիկներու
եւ սերեւներու մանեակ մը կը կապէ եւ կը վարէ զայն իր
նայուածքին մէկ նառագայրովը:

Լեռը, մինչեւ իր գագաթը, երեքին մէջ, գինովցած է:
Կը յուզուի, կը ծփայ, կը պարէ երկրին վրայ, երկինքին
թեւերուն մէջ:

Իր ետեր ծովը կ'արթնայ: Եղանակներէն խորայն
յուզուած, կը բարձրանայ, կ'ուղղուի դէպի մարդը, եւ սիրոյ
ապերասան կոնակները եզերքը կը փնտնեն, անոր ոստերը
համբուրելու համար:

Ամպերը, սխուրթեան եւ մեծութեան մէջ անշարժ,
կ'սկսին հիմա նամբորդել: Թռչուններու նման կը թեւածեն
երգելով, իրենց զարթուցիչը եւ սերը . . . ՈՐՓԷՈՍ . . .

Թարգմ. Մ. Պ.

Ա.Պ.ԳԷՌ ՏԵԷՍԵՐԻՍ

Հ Ա Յ Հ Ո Ր Ի Զ Ո Ն Է Ն

Հ. Փաշխազեանի նուագահանդեսը. — Եագուպ Արթին
փաշայի մահը. — Վրիպակ:

Մեր թատերական աշխատակիցը կը գրէ.
«Գուժ-Գափու՝ Միշըն Հաուզի մէջ, Փետր.
21ին տեղի ունեցաւ, երիտասարդ ջութակահար
Պ. Հայկ Փափազեանի նուագահանդէսը, Հ. և Ա.
Այճեան օրիորդներու, և ուրիշ երկու յոյն երաժշտասէր
երիտասարդներու մասնակցութիւնով:

Հայ.-Յուն. և համաձայնական ազգ. քայլերգներէն
եաքը, Պ. Հայկ Փափազեան ջութակի վրայ նուագեց՝
Vieniawskyէն, Schubertէն, Mozartէն և Sarasateէն
զգայուն և գեղեցիկ կտորներ, որոնցով ներկաները
խանդավառուեցան:

Օր. Աստղիկ Այճեան՝ իր ձայնին յուզիչ թրթռացումներովը,
երկարատեւ և որոտընդոստ ծափեր խլից ունկնդիրներէն:

Պ. Պետրոս Փափազեան մասնաւորապէս շնորհաւորելի էր,
յաղթական Մայր Հայաստանը ներկայացնող իր
խորհրդանշական նկարովը:

Փափազեան եղբայրները փայլուն ապագայ մը կը
խոստանան, պայմանով որ զանոնք քաջալերող ձեռքեր
զանուին:»

Խորին ցաւով կ'իմանանք մահը՝ Հայ Դատի անխոնջ
ղեկավարներէն՝ Եագուպ Արթին փաշայի: Եագուպ Արթին
փաշա, հակառակ իր տարիքին, ու իր առողջութեան
պարտադրած հանգիստին, վեց տարի շարունակ չի բաժնուեցաւ
Պ. Պօղոս Նուպարէն, գործակցելով անոր, և իր փորձառու
ղիւնաագէտի խորհուրդները ընկերացնելով բարիզահայ
պատգամաւորութեան ջանքերուն:

Շանթի նախորդ թիւով հրատարակուած Վ. Յարութիւնեանի
«Մեղուներու կեանքէն» խորագիրով յօդուածին մէջ հետեւեալ
կարեւոր տպագրական վրիպակները սպրդած են.

Table with 5 columns: Page, Author, Title, Page, Author. It lists corrections to the previous page's table of contents.

